

Book reviews

PAMIĘĆ W UJĘCIU LINGWISTYCZNYM. ZAGADNIENIA TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE, red. nauk. W. Czachur, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2018, 264 s.

Fenomen pamięci, mimo że od lat usytuowany w centrum oglądu wielu dziedzin nauk humanistycznych (m.in. historii, socjologii, antropologii, kulturoznawstwa czy literaturoznawstwa), za sprawą takich tendencji jak *memory boom* i *memory turn* nadal pozostaje na peryferiach zainteresowań przedstawicieli językoznawstwa. Język, będący podstawą badań lingwistycznych, i pamięć są ze sobą nierozzerwalnie związane – toteż ważnym i istotnym zadaniem jest koncentracja uwagi na potencjale lingwistyki w naukowej refleksji nad pamięcią zbiorową i dyskursami pamięci oraz prezentacja warsztatu metodycznego, jaki językoznawstwo może wnieść do badań pamięcioznawczych.

Wobec tych założeń monografia naukowa pt. *Lingwistyka pamięci. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne* pod redakcją Waldemara Czachura jest prekursorskim opracowaniem na polskim rynku wydawniczym, które pokazuje różnorodność i wielowymiarowość językoznawczego spojrzenia na zjawisko pamięci. Publikacja jest częścią serii wydawniczej *Kultury i języki pamięci*, w ramach której podejmowane są rozważania nad szeroko rozumianą kategorią pamięci z punktu widzenia przedstawicieli różnych dyscyplin humanistycznych, m.in. germanistyki, politologii, socjologii, psychologii czy historii. Książka stanowi uzupełnienie tych rozważań o nadrzędną i kluczową

perspektywę lingwistyczną. Monografia składa się z dziesięciu opracowań, przygotowanych przez przedstawicieli ośrodków badawczych z Polski i Niemiec, z których każde stanowi bogate źródło inspiracji do badań z zakresu lingwistyki pamięci. Autorzy prezentują narzędzia i metody, ukazują różne ścieżki interpretacyjne, a także wskazują na możliwości związane z eksploracją wybranego pola badawczego. Warto przybliżyć tematykę i zakres wchodzących w skład tomu opracowań, aby ukazać złożoność i wielowątkowość prezentowanego wydawnictwa.

Wprowadzeniem do monografii wieloautorskiej jest niezwykle wartościowy poznawczo tekst Waldemara Czachura, w którym badacz prezentuje główne założenia, zakres oraz metody analizy w obrębie zaproponowanego programu badawczego, jakim jest lingwistyka pamięci. Podstawą do rozważań jest pogłębiona refleksja na temat: relacji między pamięcią zbiorową a historią, kulturą pamięci i dyskursami pamięci, dynamiki i zmienności pamięci oraz kwestii dotyczących językowego i interaktywnego charakteru analizowanej kategorii pojęciowej. Autor prowadzi wywód w taki sposób, aby zwrócić uwagę na korzyści, jakie daje wykorzystanie lingwistyki w badaniach pamięcioznawczych. Imponuje rozległość prezentowanych perspektyw badawczych, wśród których odnaleźć można koncepcje zarówno polskich, jak i niemieckich oraz rosyjskich historyków, socjologów, kulturoznawców i semiotyków, a także przedstawicieli wielu subdyscyplin językoznawstwa, m.in. etnolingwistów, socjolingwistów, lingwistów kultury czy dyskursologów. W tekście znacząca jest również propozycja ujmowania języka jako medium i jednocześnie budulec oraz nośnik pamięci zbiorowej (s. 23), która ugruntowuje potrzebę włączenia refleksji językoznawczej w rozważania nad kategorią pamięci. Badacz koncentruje się nie tylko na językowym, ale także kulturowym i komunikatywnym charakterze analizowanej kategorii, wprowadzając do rozważań dyskurs pamięci, którego modelujący charakter pozwala na kształtowanie rzeczywistości społecznej (Witosz 2012) oraz aktualizację obrazów przeszłości. Rozważania Autora prezentują definicję, zadania i metody oraz potencjał lingwistyki pamięci, skutecznie przekonując – dzięki precyzji wyводу oraz niezwyklej erudycji – o potrzebie nie tylko włączenia lingwistyki do badań nad pamięcią, ale także usytuowania jej w ich centrum.

Potwierdzeniem tych tez jest bardzo cenny poznawczo artykuł Wojciecha Chlebdy pt. *Pamięć a język. Zarys relacji*, który szczegółowo wprowadza czytelnika w świat zależności między dwoma konstruktami mentalnymi:

pamięcią wspólnotową i językowym obrazem świata (s. 64) oraz odpowiadającymi im dyscyplinami: pamięcioznawstwem i etnolingwistyką. Podstawą tego zestawienia jest „ujęzykowanie pamięci” (Chlebda 2012) oraz werbalny charakter wspomnień. Autor przedstawia relację między pamięcią/niepamięcią w kontekście wzajemnego oddziaływania jednostki i wspólnoty, podkreśla także rolę podmiotowych narracji w kształtowaniu pamięci zbiorowej, tym samym akcentując znaczenie badań narratologicznych w obrębie pamięcioznawstwa. Cenne jest także podsumowanie rozważań, w których lingwista powołuje się na wypracowany w swoich wcześniejszych badaniach tzn. zwochnik nauk humanistycznych – trójkąt, którego wierzchołki wyznaczają istotne dla lingwistyki pamięci kategorie – kultura, tożsamość i pamięć.

Kolejne opracowanie stanowią rozważania Marty Wójcickiej na temat języka pamięci zbiorowej w kontekście kultury oralności, piśmienności i elektroniczności. Autorka przekonująco ukazuje związek języka z pamięcią zbiorową – wskazuje na jego modelujący, kreacyjny i interpretacyjny charakter. Przedmiotem zainteresowania jest także relacja w triadzie pamięć – język – kultura, będąca podstawą ciekawej i wartej wykorzystania analizy języka pamięci zbiorowej, która opiera się na oglądzie faset, takich jak media, praktyki oraz nośniki i kody pamięci (s. 75). Jest to inspirująca propozycja metodologiczna, podobnie ciekawe są kolejne części artykułu, w których przedmiotem naukowego namysłu staje się typologia pamięci zbiorowej. Wśród typów pamięci Autorka wyróżnia pamięć komunikatywną, kulturową i międzykulturową. Każdej z nich przypisane zostały określone praktyki, nośniki, kody oraz media.

Kolejne opracowania są rezultatem dyskursologicznych badań w ramach lingwistyki pamięci. Teresa Dobrzyńska w tekście *Pamięć – z perspektywy badań tekstu i dyskursu* przedstawia pogłębioną refleksję na temat źródeł związków komunikacji z pamięcią. Badaczka sięga do antycznej retoryki, psychologii poznawczej oraz do współczesnych badań tekstologicznych i dyskursologicznych, żeby ukazać wybrane aspekty zachowań językowych, które nie były dotąd uwzględniane w badaniach procesu porozumiewania się (s. 102). Wprowadzone założenia teoretyczne zostały potwierdzone dzięki precyzyjnie i przekonująco zaprezentowanym przykładom strategii dyskursywnych, które ukazują rolę i znaczenie przypominania (z jego potencjałem retorycznym) w kształtowaniu dyskursu. Artykuł imponuje rozległością perspektyw badawczych oraz kompletnością i użytecznością analiz lingwistycznych.

Z kolei Jan Kajfosz w opracowaniu pt. *Presupozycje w analizie potocznych dyskursów pojęciowych* stawia pytanie o „dyskursywne uwarunkowania reprezentacji przeszłości i specyficznie językowe wykładniki tychże uwarunkowań” (s. 115), w centrum zainteresowań badawczych sytuując kolejno: teksty przysłów, tweety i memy internetowe będące odzwierciedleniem intersubiektywnej wiedzy w dyskursach. Autor umiejętnie zarysowuje pole badań i czyni to z imponującą znajomością poruszanej w opracowaniu problematyki. Konfrontując dawne sposoby konstruowania pamięci społecznej (kliszowane teksty) ze współczesną tendencją do komunikacji za pośrednictwem obrazów, dochodzi do cennych poznawczo wniosków, że epoka płynnej nowoczesności (Bauman 1990) zdominowana została przez kulturę mitu oraz komunikację eliptyczno-ikoniczną.

Niezbywalną wartością recenzowanej monografii jest także możliwość traktowania omawianych tekstów jako wzorców lingwistycznej analizy zjawisk pamięci występujących w przestrzeni społecznej i publicznej. Dyskursywny ogląd współczesnej przestrzeni publicznej w kontekście pamięci i pamiętania przynosi opracowanie autorstwa Michaela Klemma pt. *Rytuał pamiętania zbiorowego czy polityczny instrument dyskursywny? Struktura, funkcja, zmiany i znaczenie kulturowe telewizyjnych podsumowań roku i wieku*. Na wstępie Autor nakreśla problem współczesnej trywializacji praktyk pamiętania, powołując się na takie zjawiska, jak nieustanna dostępność do cyfrowych archiwów czy zanik rytuałów kolektywnego i indywidualnego wspomnienia. Jedną z prób inicjowania społecznej pracy nad pamięcią zbiorową są według badacza medialne podsumowania roku i to właśnie ta forma komunikatów stała się przedmiotem szczegółowego oglądu w recenzowanym opracowaniu. Na uwagę zasługuje sprawny i efektywny warsztat analityczny (oparty na założeniach multimedialnej analizy dyskursu), dzięki któremu możliwe stało się uzyskanie interesujących wniosków na temat stosowanych strategii dyskursywnych, m.in. ciekawych poznawczo medialnych klisz historycznych. Artykuł można uznać za przewodnik, w którym ukazany został sposób wykorzystania analizy dyskursu do badań porównawczych nad przekazami multimedialnymi.

Tekst autorstwa Edyty Grotek jest kolejnym przykładem analizy porównawczej „miejsc pamięci” (Nora 2002) przy zastosowaniu metod językoznawstwa kognitywnego i analizy dyskursu. Materiałem do badań stały się teksty poświęcone Mikołajowi Kopernikowi, które pojawiły się w toruńskiej, polsko-niemieckojęzycznej prasie. Część badawcza poprzedzona została zarysowa-

niem obszernego kontekstu historycznego, społecznego i kulturowego, a także zdefiniowaniem kluczowych dla analizy pojęć – miasta, wspólnoty, tożsamości/przynależności oraz miejsca pamięci. Materiał źródłowy został poddany szczegółowemu i precyzyjnemu oglądowi, m.in. zostały wyekscerpowane predykaty profilujące wybrane kategorie pojęciowe oraz wyodrębniono znaczące dla analizy dyskursu toposy równoległe. Wnioski przekonują i stanowią zachętę do dalszych badań w zakresie „materialnych mediów pamięciowych” (s. 182). Podobną strukturę opracowania oraz warsztat metodologiczny odnaleźć można w artykule Jarosława Bogackiego, w którym rozważania Autora koncentrują się wokół kwestii dotyczących pamięci i języka w kontekście konstruowania śląskiej tożsamości zbiorowej na przełomie XVIII i XIX wieku. Po wnikliwej prezentacji socjologicznej, kulturoznawczej oraz dyskursywnej refleksji na temat sposobów kształtowania się tożsamości zbiorowej, zaprezentowana została analiza nominacji obecnych w śląskim dyskursie tożsamościowym. Następnym krokiem w postępowaniu badawczym było przypisanie owych nominacji do sposobów kodowania tożsamości w dyskursie – w oparciu o zaprezentowany uprzednio model kodowania według Bernharda Giesena.

Dwa ostatnie opracowania również stanowią źródło zachęty do własnych poszukiwań badawczych w obrębie lingwistyki pamięci. Kinga Zielińska w tekście zatytułowanym *Pamięć w wymiarze multimodalnym – strategie upamiętniania na przykładzie polskich i niemieckich zapowiedzi internetowych* zaprezentowała propozycję analizy lingwistycznej gatunków multimodalnych, dzięki której możliwe jest określenie strategii stosowanych przez nadawców medialnych do budowania i utrwalania w umysłach odbiorców obrazu przedmiotu pamięci (s. 220). Obiektem szczegółowego oglądu Autorka uczyniła zapowiedź internetową, która łączy w sobie kod werbalny i ikoniczny, i dokonała porównania wybranych tekstów, będących aktualizacją tego wzorca gatunkowego w polskich i niemieckich mediach. Przedstawiona w artykule analiza przekazów werbalno-wizualnych wykazała, że funkcja upamiętniająca realizowana jest na poziomie obu kodów, tym samym wskazując zasadność włączenia do rozważań na temat fenomenu pamięci także przekazów multimodalnych. Ostatni z pomieszczonych w publikacji tekstów jest kolejną refleksją z obszaru ikonograficznych i scenograficznych mediów pamięci. Autor artykułu, Pierre Frédéric Weber, zwraca uwagę na bardzo zajmujące poznawczo kwestie powiązań między pamiętaniem i przemilczaniem na przykładzie badań nad polską pamięcią zbiorową o Niemcach po 1945 r. oraz nad kategorią

reżimu uczuciowego. W centrum rozważań sytuuje ważny, także z punktu widzenia refleksji lingwistycznej, związek między procesami pamięci a tzw. kulturą uczuciową.

Na zakończenie warto jeszcze raz podkreślić, że książka *Pamięć w ujęciu lingwistycznym. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne* to ważna propozycja dla badaczy zainteresowanych fenomenem związków pamięci i języka, nie tylko lingwistów i medioznawców, ale także kulturoznawców, historyków i socjologów. Zgodnie z porządkiem wskazanym w tytule na uznanie zasługują w pierwszej kolejności wieloaspektowe, inter- i transdyscyplinarne rozważania teoretyczne na temat kluczowych kategorii pojęciowych pamięcioznawstwa, jak m.in. pamięć zbiorowa/kolektywna, historia, język, pamiętanie/zapominanie. Niewątpliwym walorem publikacji są również zaprezentowane w niej propozycje nowych kategorii pojęciowych, takich jak lingwistyka pamięci. Monografia dostarcza także wielu inspiracji w zakresie wykorzystania metod badawczych – autorzy poszczególnych artykułów prezentują różne punkty widzenia na relacje języka i pamięci. Dzięki bogatej bibliografii natomiast, którą zawierają wszystkie pomieszczone w publikacji artykuły, czytelnik może odnaleźć liczne pozycje z obszaru badań nad pamięcią. Podsumowując, publikacja jest ważnym krokiem ku włączeniu lingwistyki do badań pamięcioznawczych oraz, co najważniejsze, ku ugruntowaniu roli języka w badaniach nad fenomenem pamięci.

BEATA DUDA*

Literatura

- Bauman Z., 1990, *Socjologia*, Poznań.
Chlebda W., 2012, *Pamięć ujękowniona. – Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*, red. J. Adamowski, M. Wójcicka, Lublin, s. 109–119.
Nora P., 2002, *Epoka upamiętniania. Rozmowa z Pierre'em Norą. – Rewanż pamięci*, red. J. Żakowski, Warszawa.
Witosz B., 2012, *Od kategorii stylu funkcjonalnego do wieloaspektowych badań dyskursu. – Strukturalizm w Europie środkowej i wschodniej. Wizje i rewizje*, red. D. Ulicka, W. Bolecki, Warszawa.

* <https://orcid.org/0000-0002-9555-844X>, Uniwersytet Śląski w Katowicach, beata.a.duda@gmail.com